

УДК 821.111(73)'05:[165.192:316.658

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-24>

ОСНОВНІ НАРАТИВИ ТВОРЧОСТІ ЕДВАРДА САЇДА: ПОСТКОЛОНІАЛЬНА КРИТИКА, КУЛЬТУРА ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

MAIN NARRATIVES IN EDWARD SAID'S WORK: POSTCOLONIAL CRITIQUE, CULTURE, AND IDENTITY

Сава К. Р.,

*orcid.org/0009-0005-7898-7401**аспірантка кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Стаття присвячена комплексному аналізу чотирьох ключових наративів у творчості Едварда Саїда, які визначили еволюцію постколоніальної критики та культурологічних студій. Метою дослідження є з'ясування концептуальної ролі цих наративів у формуванні сучасних підходів до вивчення репрезентації Іншого, влади та ідентичності.

Перший наратив – репрезентація «Іншого» (Other), висвітлений у праці “Orientalism” та демонструє, як західні інтелектуальні та культурні практики конструюють образ Сходу як підпорядкованого й екзотичного, забезпечуючи ідеологічне підґрунтя колоніального домінування. Другий – культурно-імперський наратив, розвинений у “Culture and Imperialism”, аналізує, як література та мистецтво слугують інструментами символічного контролю, відтворюючи та легітимізуючи дискурси влади в культурному просторі. Третій – наратив вигнання та еміграції – ґрунтується на особистому досвіді Е. Саїда й розкриває вплив втрати батьківщини та життя між культурами на вироблення чутливості до проблем ідентичності та постколоніальної травми. Четвертий – наратив інтелектуальної відповідальності, сформульований у “Representations of the Intellectual”, визначає роль інтелектуала як морального опонента панівних структур, здатного протидіяти гегемонії знання й відстоювати альтернативні голоси.

Методологічну основу дослідження становить поєднання дискурс-аналізу, культурологічного та філософського підходів, що забезпечує цілісне прочитання ідей Е. Саїда у ширшому контексті гуманітарних наук. Окреслені наративи не лише пояснюють механізми колоніального та постколоніального дискурсу, але й залишаються релевантними для сучасних міждисциплінарних досліджень культури, політики та ідентичності.

Ключові слова: постколоніалізм, орієнталізм, репрезентація «Іншого», культурно-імперський наратив, вигнання, еміграція, інтелектуальна відповідальність.

This article presents a comprehensive analysis of four key narratives in Edward Said's work that have shaped the development of postcolonial criticism and cultural studies. The aim of the study is to determine the conceptual role of these narratives in the formation of contemporary approaches to the study of representation, power, and identity.

The first narrative, the representation of the “Other”, explored in *Orientalism*, demonstrates how Western intellectual and cultural practices construct the East as subordinated and exoticized, thus providing the ideological foundation for colonial domination. The second – the cultural-imperial narrative, developed in *Culture and Imperialism*, examines how literature and the arts serve as instruments of symbolic control, reproducing and legitimizing power discourses within the cultural sphere. The third – the narrative of exile and emigration – rooted in Said's personal experience, reveals the impact of displacement and living between cultures on the development of sensitivity to identity-related issues and postcolonial trauma. The fourth – the narrative of intellectual responsibility, articulated in *Representations of the Intellectual*, defines the role of the intellectual as a moral opponent of dominant structures, capable of resisting the hegemony of knowledge and defending alternative voices.

The methodological basis of the study combines discourse analysis with cultural and philosophical approaches, providing a holistic interpretation of Said's ideas in the broader context of the humanities. These narratives not only explain the mechanisms of colonial and postcolonial discourse but also remain highly relevant for current interdisciplinary research on culture, politics, and identity.

Key words: postcolonialism, Orientalism, representation of the “Other,” cultural-imperial narrative, exile, emigration, intellectual responsibility.

Постановка проблеми. Наукова спадщина Едварда Саїда є фундаментальною для розуміння сучасної гуманітаристики, зокрема постколоніальної критики, культурної теорії та філософії інтелектуального опору. Його дослідницький інтерес зосереджено на тому, як культура стає інструментом імперської влади.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою в осмисленні того, як культура функціонує як інструмент влади та домінування. У своїх ключових працях, *Orientalism* та *Culture and Imperialism*, Едвард Саїд переконливо показує, що культурні тексти, література та академічні дискурси не є нейтральними, а формують і підтримують ієрархічний порядок, легітимізують політичне та імперське панування. Саме тому його підхід став основою для переосмислення зв'язку між знанням і владою у сучасних гуманітарних науках.

У цій статті ми проаналізуємо основні наративи, які структурно і концептуально визначають корпус праць Е. Саїда, зокрема: наратив репрезентації «Іншого» (Other); культурно-імперський наратив; наратив вигнання та еміграції; наратив інтелектуальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження творчості Едварда Саїда демонструють його ключову роль у формуванні постколоніальної критики та концепції «публічного інтелектуала». Т. Бреннан у біографії *Places of Mind: A Life of Edward Said* [1] підкреслює контрапунктне читання Е. Саїда та його здатність поєднувати літературну критику з політичним аналізом, що вирізняє його серед провідних інтелектуалів XX століття. Водночас А. Ахмад у *In Theory* [2] стверджує, що Е. Саїд уніфікує поняття орієнталізму та недостатню увагу до матеріальної бази колоніалізму. Подібну лінію розвиває В. Чіббер у *Postcolonial Theory and the Specter of Capital* [3].

Українські науковці інтегрують ідеї Е. Саїда у локальний контекст, розширюючи межі постколоніальної критики. С. Троян аналізує деконструкцію геокультурних ієрархій в українському гуманітарному дискурсі, тоді як О. Сінченко досліджує термінологічні конфлікти між антиколоніалізмом і постколоніалізмом у вітчизняній науці [4; 5]. П. Іванишин акцентує на методологічному потенціалі Е. Саїда для деколонізації українських студій. Такий синтез глобальних і локальних перспектив засвідчує, що спадщина Е. Саїда не лише вплинула на західні гуманітарні науки, але й стала підґрунтям для переосмислення постімперських реалій у Східній Європі [6].

Метою дослідження є виявлення та систематизація ключових наративів творчості Едварда Саїда з урахуванням сучасних наукових дискусій.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних наративів творчості Едварда Саїда є наратив репрезентації «Іншого», який найповніше простежується в його ключовій праці *“Orientalism”*, де він аналізує, як Захід створював образ Сходу через текстову та культурну репрезентацію, що була тісно пов'язана з колоніальною владою. Е. Саїд стверджує, що Орієнталізм є не просто науковою дисципліною, а системою влади та знання, що легітимувала колоніальне панування:

“Orientalism is not a mere political subject matter or field that is reflected passively by culture, scholarship, or institutions; it is, rather, a distribution of geopolitical awareness into aesthetic, scholarly, economic, sociological, historical, and philological texts” [7, p. 12].

Цей наратив передбачає, що репрезентація Сходу завжди здійснюється в контексті дисбалансу влади, і таким чином формує культурну гегемонію. Е. Саїд наголошує на стійкості стереотипних образів Сходу в західній культурі, зокрема у літературі, живописі, академічних студіях. Як приклад, він аналізує роман Гюстава Флобера *“La Tentation de saint Antoine”*, де образ східної жінки зведено до еротичного уособлення бажань Заходу:

“Flaubert’s encounter with an Egyptian courtesan produced a widely influential model of the Oriental woman: she never spoke of herself, she never represented her emotions, presence, or history. He spoke for and represented her. He was foreign, comparatively wealthy, male, and these were historical facts of domination that allowed him not only to possess Kuchuk Hanem physically but to speak for her and tell his readers in what way she was ‘typically Oriental’” [7, p. 6].

Цей уривок ілюструє механізм культурного привласнення: суб’єкт колоніального дискурсу не має голосу, його заміщує голос колонізатора. Е. Саїд підкреслює, що така літературна репрезентація не є випадковою – вона є частиною ширшої політичної стратегії, яка формує і підтримує ієрархію між Заходом і Сходом. Г. Флобер, як представник Західного світу, має культурну владу визначати сутність східної жінки й через текст робити її «зрозумілою» і «типовою» для європейського читача. Цей приклад стає ілюстрацією того, як Орієнталізм функціонує через літературу як форму контролю.

Схід не є об’єктивною реальністю, а радше конструкцією Заходу, створеною в межах дискурсу, що служить імперським інтересам. Відносини між «Заходом» і «Сходом» не зводяться до простих культурних відмінностей – вони пронизані структурною нерівністю:

“The relationship between Occident and Orient is a relationship of power, of domination, of varying degrees of a complex hegemony” [7, p. 5].

Варто проаналізувати ще одне твердження Е. Саїда, яке, без перебільшення, задає тон його теорії:

“The Orient was almost a European invention, and had been since antiquity a place of romance, exotic beings, haunting memories and landscapes, remarkable experiences” [7, p. 1].

Так, образ «Сходу», який ми знаходимо в європейській культурі, є не реальним описом іншої частини світу, а радше уявним конструктом, вигаданим Заходом. Е. Саїд підкреслює, що «Orient» – це не географічне чи історичне поняття саме по собі, а культурна фантазія, яку Захід ретельно плекав з античних часів і яка була вигідною для закріплення уявлень про власну перевагу.

У цьому вислові поєднуються одразу кілька аспектів орієнталізму:

- романтизованість: Схід зображується як екзотичний, чарівний, дещо містичний простір, відірваний від реального життя;
- стереотипізація: замість різноманітності – один карикатурний образ: «романтика», «екзотика», «пейзажі», «дивні істоти»;
- виключення Сходу з історії: він стає «місцем досвіду» Заходу, а не самостійним історичним суб’єктом;
- фантазійний характер Сходу: Схід належить не собі, а є проєкцією Заходу, створеною для задоволення його естетичних, наукових або політичних цілей.

Він також підкреслює, що навіть найвпливовіші наукові постаті, такі як Ернест Ренан, конструювали Схід як статичний, емоційний і ірраціональний антипод раціонального і прогресивного Заходу. Ці репрезентації є політично дієвими:

One sees that in all things the Semitic race appears to us to be an incomplete race, by virtue of its simplicity. This race – if I dare use the analogy – is to the Indo-European family what a pencil sketch is to painting; it lacks that variety, that amplitude, that abundance of life which is the condition of perfectibility. Like those individuals who possess so little fecundity that, after a gracious childhood, they attain only the most mediocre virility. The Semitic nations experienced their fullest flowering in their first age and have never been able to achieve true maturity [7, p. 149].

Ця цитата Ернеста Ренана є яскравим прикладом його расистського й євроцентричного дискурсу XIX ст., який Едвард Саїд у *Orientalism* розглядав як фундаментальний для формування колоніальної ідеології.

Так, Е. Ренан визначає семітів як «неповну расу» – *“the Semitic race... an incomplete race”* – тобто апіорі позбавлену тих якостей, які він вважає необхідними для культурної та інтелек-

туальної досконалості. Тут проявляється біологізований підхід: культурні та мовні відмінності ототожнюються з природною неповноцінністю.

Метафора “*pencil sketch... painting*” порівнює семітську культуру з ескізом, а індоєвропейську – з завершеним живописом. Цим підкреслюється ідея обмеженості та спрощеності, протиставлена «різноманітності» і «повноті життя» Заходу.

Твердженням “*mediocre virility*” та “*never... true maturity*” Е. Ренан проектує на семітів образ «дитини, що не подорослішала», заперечуючи можливість історичного розвитку цих народів. Це виправдовує імперські наративи про цивілізаторську місію Європи.

Відтак підхід Е. Ренана базується на:

- ієрархізації культур: Е. Ренан створює ієрархію, де індоєвропейські культури визначаються як зрілі, складні та універсальні, тоді як семітські – статичні, обмежені та «природно» вторинні;
- псевдонауковості: його аргументація подається у вигляді «об’єктивної» лінгвістики й антропології, але фактично є ідеологічною раціоналізацією колоніального панування;
- запереченні історичної динаміки: Е. Ренан ігнорує культурний розвиток семітських суспільств, їхню науку, філософію й літературу, применшуючи їхню роль до «дитячої стадії цивілізації».

Едвард Саїд у праці *Orientalism* зазначив, що такі твердження: створюють образ Сходу як «Іншого», нездатного до самостійного розвитку; легітимізують домінування Заходу; закріплюють дискурсивну владу, у якій європейський учений виступає суддею культурної «зрілості» інших народів. Ця цитата виводить на поверхню ідеологічний фундамент західного дискурсу: навіть академічні авторитети, такі як Е. Ренан, конструювали цілу систему ієрархічних уявлень про раси, мови й культури, де Схід автоматично знижувався до статусу пасивного, недорозвиненого, залежного. Е. Саїд демонструє, що подібні ідеї були не випадковими, а відповідали і легітимізували імперську політику підкорення, «цивілізування» і панування. Саме в таких текстах виявляється, як глибоко вкорінені в культурі стереотипи стають інструментом влади.

“*The relationship between Occident and Orient is a relationship of power, of domination, of varying degrees of a complex hegemony*” [7, p. 5]. Ці слова Е. Саїда є однією з ключових тез його праці *Orientalism* і пояснюють, чому західна репрезентація Сходу не є нейтральною чи просто культурною зацікавленістю. Йдеться про систему влади, в якій знання про Схід створюється, формулюється та використовується Заходом для утвердження свого політичного й культурного домінування.

Ключовими аспектами західної репрезентації Сходу як «Іншого» є:

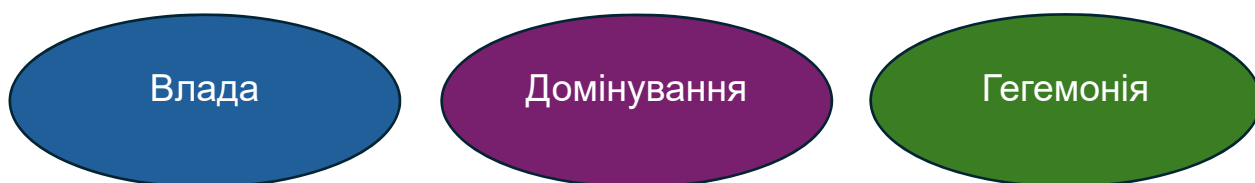

Рис. 1. Аспекти західної репрезентації сходу як «іншого»

Влада. Захід контролює не лише землі, а й образи, мови, ідентичності. Через академічні тексти, мистецтво, літературу створюється «зручна» картинка Сходу.

Домінування. Ця картинка нав'язується, вона не допускає альтернативного голосу Сходу. Мовчазність «Іншого» – частина механізму підкорення.

Гегемонія. Гегемонія – це не груба сила, а м’який контроль через ідеї, культуру, норми. Саме тому західні тексти здаються об’єктивними, хоча насправді вони насичені політичними передумовами.

Отже, наратив репрезентації «Іншого» в Е. Саїда є викриттям культурного імперіалізму, що проникає у всі рівні західного пізнання й уявлення про світ. Його критика орієнталізму закладає основи постколоніальної парадигми, де «Інший» розглядається не як об'єкт пізнання, а як конструкція, що обслуговує інтереси імперської влади.

Культурно-імперський наратив. У книзі *“Culture and Imperialism”* Е. Саїд розвиває тезу про те, що класична література західного канону імпліцитно підтримує імперські проєкти.

“Neither imperialism nor colonialism is a simple act of accumulation and acquisition. Both are supported and perhaps even impelled by impressive ideological formations that include notions that are culturally sanctioned” [8, p. 9].

Цей підхід демонструє, що культура, яка здається нейтральною або універсальною, насправді бере участь у політичному проєкті панування. Е. Саїд, зокрема, показує, як у романі Джейн Остін «Мансфілд-парк» присутність рабської праці в Антигуа є важливим, хоч і непомітним, тлом подій у метрополії. Таким чином, у наративі британського життя читається імперський підтекст.

Значення *“Culture and Imperialism”* полягає у тому, що Е. Саїд не лише демонструє механізми імперського впливу в культурі, але й закликає до створення альтернативних наративів, що порушують цю гегемонію.

Наратив вигнання та еміграції. Особистий досвід Едварда Саїда як палестинського вигнанця сформував у його творчості наратив вигнання – центральну лінію, яка присутня у збірці есеїв *“Reflections on Exile”*. Для Е. Саїда вигнання є болючим досвідом втрати: *“Exile is strangely compelling to think about but terrible to experience... It is the unhealable rift forced between a human being and a native place”* [9, p. 173].

Цей наратив поглиблює розуміння Е. Саїдом питань ідентичності, пам'яті, коріння і приналежності, актуалізуючи тему постійного культурного й політичного переходу. У своїх текстах Е. Саїд описує вигнання як стан постійної гнучкості, як можливість подивитися на домінантні наративи з критичної дистанції.

“Most people are principally aware of one culture, one setting, one home; exiles are aware of at least two, and this plurality of vision gives rise to an awareness of simultaneous dimensions, an awareness that – to borrow a phrase from music – is contrapuntal” [9, p. 191].

Е. Саїд пояснює, що більшість людей сприймають світ через призму однієї культури чи дому. Натомість еміграція або вигнання відкривають подвійний культурний досвід, що формує унікальну здатність бачити світ одночасно з двох позицій.

Термін *“contrapuntal awareness”* запозичує Саїд із музичної термінології – контрапункт, де різні голоси звучать одночасно, створюючи складну гармонію. Перенесений на культурний досвід, контрапункт дозволяє бачити сучасність і минуле одночасно, з обох культурних середовищ.

Це бачення розширює кругозір і сприяє співчуттю та розумінню іншого, оскільки емігрант завжди має перед очима дві реальності. У Е. Саїда це – інструмент гуманістичного і публічного інтелектуала, який не обмежується однією ідентичністю.

Розглянемо наратив інтелектуальної відповідальності у творчості Е. Саїда. Так, науковець розробляв ідею публічного інтелектуала як того, хто виступає проти владного зловживання і репресивних наративів. У праці *“Representations of the Intellectual”* він підкреслює:

“The intellectual is an individual endowed with a faculty for representing, embodying, articulating a message, a view, an attitude, philosophy or opinion to, as well as for, a public. And this role has an edge to it, and cannot be played without a sense of being someone whose place is publicly to raise embarrassing questions, to confront orthodoxy and dogma (rather than to produce them), to be someone who cannot easily be co-opted by governments or corporations, and whose raison d'etre is to represent all those people and issues that are routinely forgotten or swept under the rug” [10, p. 11].

Ця цитата з праці Едварда Саїда *Representations of the Intellectual* є ключовим формулюванням його концепції інтелектуальної відповідальності. У ній можна виокремити кілька важливих аспектів:

“The intellectual is an individual endowed with a faculty for representing, embodying, articulating a message...”. Е. Саїд описує інтелектуала не просто як науковця чи спеціаліста у певній галузі, його завдання – репрезентувати і артикулювати ідеї та позиції, які виходять за межі вузькопрофесійного дискурсу. Це визначення підкреслює публічний характер інтелектуальної діяльності: інтелектуал є голосом у суспільному просторі, а не лише в академічних колах.

“...to raise embarrassing questions, to confront orthodoxy and dogma (rather than to produce them) ...”. Тут Е. Саїд прямо пов’язує інтелектуала його публічною місією ставити під сумнів домінуючі ідеї та інституційні догми. Інтелектуал не створює нових ортодоксій, а руйнує старі. Ця позиція перегукується з його критикою академічного конформізму та «інституційних інтелектуалів», які обслуговують владу.

“...someone who cannot easily be co-opted by governments or corporations...”. Інтелектуал у Е. Саїда має залишатися поза владними структурами, не дозволяючи себе «привласнити». Це принципова риса: будь-який зв’язок із політичними чи корпоративними інтересами загрожує перетворити інтелектуала на ідеолога або технократа, позбавляючи його моральної сили.

“...whose raison d’être is to represent all those people and issues that are routinely forgotten or swept under the rug.”. Це один із найважливіших елементів концепції Е. Саїда: інтелектуал має говорити від імені «непочутих» – тих, кого виключають із публічного дискурсу. Це безпосередньо пов’язано з його постколоніальною критикою: колонізовані народи, біженці, політично маргіналізовані групи потребують тих, хто здатен відновити їхню видимість у публічному просторі.

Ця цитата ілюструє один із головних принципів Е. Саїда: інтелектуал – це моральна і політична позиція, а не просто професія. Його місія полягає в активній участі в суспільному дискурсі, конфронтації з владою та солідарності з тими, хто не має власного голосу.

Це протиставлення «справжнього інтелектуала» й «інституційного фахівця» є центральним для Е. Саїда: перший виступає за зміни, другий – підтримує статус-кво.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що творчість Едварда Саїда становить цілісну інтелектуальну систему, яка поєднує постколоніальну критику, культурологічний аналіз та етику інтелектуальної відповідальності. Наративи у його працях – це не просто теми, а структурні моделі, через які він осмислює взаємозв’язок культури, влади та ідентичності. Репрезентація «Іншого», досвід вигнання, критична роль інтелектуала та культура як інструмент імперії формують методологічний каркас методологічного доробку Е. Саїда, який визначає не лише його теоретичний підхід, але й практичну інтелектуальну позицію. Концепт орієнталізму, розроблений в однойменній праці, переконливо демонструє, що образи Сходу в західному дискурсі не є нейтральними, а функціонують як інструмент влади, що легітимізує колоніальне панування та культурну гегемонію. У *Culture and Imperialism* Е. Саїд розширює цю тезу, показуючи, як культурні тексти західного канону відтворюють імперські наративи. Важливе місце у його інтелектуальній системі посідає й наратив вигнання, який, ґрунтуючись на власному досвіді еміграції, дозволяє дистанціюватися від домінуючих ідеологій і здійснювати їх критичний аналіз. Не менш значущою є концепція інтелектуальної відповідальності, сформульована у *Representations of the Intellectual*, де Е. Саїд окреслює роль публічного інтелектуала як незалежного критика, здатного протистояти інституційним формам влади та захищати голоси маргіналізованих спільнот.

Таким чином, ідеї Е. Саїда залишаються надзвичайно актуальними в умовах глобалізованих конфліктів, інформаційних війн і боротьби за культурні репрезентації. Вони не лише розкривають механізми взаємодії культури та влади, а й пропонують критичне переосмислення

історичних ідентичностей, деколонізації знання та формування нових наративів, що робить їх релевантними також і для сучасного українського гуманітарного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Brennan T. Places of mind: a life of Edward Said. *Princeton University Library Catalog*, 2021. URL: <https://catalog.princeton.edu/catalog/99125411166206421> (date of access: 12.07.2025 p.).
2. Ahmad A. In theory: Classes, Nations, Literatures. *Verso*. London, New York, 1994. 358 p.
3. Chibber V. Postcolonial theory and the specter of capital. *Verso Books*, 2013. 256 p.
4. Троян С. Орієнталізм і постколоніальний дискурс у контексті «постмодерністського виклику». *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць*. 2015. Вип. 24. С. 345–354.
5. Сінченко О., Гавриловська М. Постколоніальні Дослідження: Український Вимір. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2014. № 3. С. 109–113.
6. Іванишин П. «Орієнталізм» Едвард Саїда: критика імперського дискурсу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : збірник наукових праць / відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2011. Вип. 15. С. 111–115.
7. Said E. Orientalism. *Pantheon Books*. New York, 1978. 368 p.
8. Said E. Culture and Imperialism. *Alfred A. Knopf*. New York, 1993. 407 p.
9. Said E. Reflections on Exile and Other Essays. *Harvard University Press*. Cambridge, 2000. 617 p.
10. Said E. Representations of the Intellectual. *Vintage Books*. New York, 1994. 144 p.

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 03.09.2025

Опубліковано: 16.10.2025